

MIROSŁAW RUCKI, MICHAEL ABDALLA*

MIASTO

ASYRYJCZYCY – NARÓD, JĘZYK, WIARA

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2017.037>

WPROWADZENIE

Ciągłość historyczna Asyryjczyków jest ostatnio coraz częściej kwestionowana, zwłaszcza w kontekście zbrodni ludobójstwa popełnionych i wciąż popełnianych na tym chrześcijańskim narodzie. Niemniej jednak zrozumienie chrześcijańskiej tożsamości Zachodu jest niemożliwe w oderwaniu od cywilizacji chrześcijaństwa Orientu. Dlatego konieczne jest przypomnienie prawdy historycznej o narodzie, który odegrał znaczącą rolę w rozwoju Kościoła.

* Dr hab. inż. Mirosław Rucki, prof. nadzw. UTH Radom, przez 17 lat pracował na Politechnice Poznańskiej, gdzie w 2012 roku uzyskał tytuł doktora habilitowanego inżyniera. Jest autorem ponad 130 artykułów naukowych z dziedziny budowy i eksploatacji maszyn. Prowadzi m.in. wykłady o tematyce biblijnej w WSD Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej w Poznaniu (miroslaw.rucki@gmail.com).

** Dr hab. Michael Abdalla, prof. nadzw. UAM, ur. w 1952 r. w Syrii, jest natywnym użytkownikiem języka aramejskiego (syriackiego). Studia z dziedziny technologii żywności ukończył w obecnym Uniwersytecie Przyrodniczym w Poznaniu. Zajmuje się zagadnieniami z pogranicza historii, literatury, kultury i etnografii społeczności asyryjskiej. Płonem tych zainteresowań są dwie książki i kilkadziesiąt prac naukowych i popularno-naukowych.

Na samym początku Kościół wzrastał w środowisku wyłącznie żydowskim, jeśli nie liczyć Samarytan, którzy należeli do nieuznanej przez Żydów sekty judaizmu. Dotyczy to również Kościoła rozwijającego się poza granicami Ziemi Izraela – Ewangelia była głoszona przeważnie w diasporze żydowskiej. O wspólnocie żydowskich wyznawców Chrystusa w Damaszku wspominają Dzieje Apostolskie (9,2). Prawdopodobnie była bardzo liczna i znacząca, skoro Sanhedryn wytypował rabina Szaula (św. Pawła) dając mu uprawnienia do aresztowania ludzi według własnego uznania. Podobna sytuacja musiała mieć miejsce w innych miastach Syrii i Mezopotamii, skoro św. Łukasz podaje listę Żydów i prozelitów z tego regionu, którzy nawrócili się w Jerozolimie: „Partowie i Medowie, i Elamici, i mieszkańcy Mezopotamii, Judei oraz Kapadocji, Pontu i Azji, Frygii oraz Pamfilii, Egiptu i tych części Libii, które leżą blisko Cyreny, i przybysze z Rzymu, Żydzi oraz prozelici, Kreteńczycy i Arabowie” (Dz 2,9–11). Zatem ograniczanie początków chrześcijaństwa do świata wpływów greckich jest błędną redukcją i może prowadzić do ideologicznej europeizacji, widzącej w Rzymie centrum świata, religii i polityki¹.

Pierwsza wspólnota składająca się z nawróconych pogan powstała dopiero na przełomie lat 30./40. I stulecia w Antiochii². Do tej społeczności kierowanej przez Apostołów z Barnabą i Pawłem na czele odwołują się Kościoły Wschodu, uważając ją za początek swojej historii i nazywając św. Piotra jako przywódcę i założyciela tej wspólnoty. Faktem niezaprzeczalnym jest, że już w pierwszych latach Ewangelia była głoszona na terenie Syrii³. Ronald S. Stafford wskazuje, że istnienie kwitnącej wspólnoty chrześcijańskiej w Babilonie w latach 80. I wieku jest faktem historycznym. Wydaje się, że jeszcze szybciej chrześcijaństwo zostało przyjęte w północnej części Mezopotamii, w Dolinie Niniwy⁴. Z kolei Matti Moosa twierdzi, że chrześcijaństwo dotarło do górnego Libanu już w I w., ale zakorzeniło się tam

¹ M. Potoczny, *Rodziny liturgiczne chrześcijańskiego Wschodu – panorama*, „Teologia i Człowiek” 25 (2014), nr 1, s. 165–185.

² Szczegółowo kwestia rozwoju pierwszych nieżydowskich wspólnot chrześcijańskich jest omówiona w książce M. Rucki, *Modlitwa Pańska w kontekście mentalności żydowskich adresatów Ewangelii Mateusza*, Wrocław 2014.

³ P. Siniscalco i in., *Starożytne Kościoły Wschodnie. Historia i literatura*, Kraków 2013, s. 147.

⁴ R.S. Stafford, *The Tragedy of the Assyrians*, Piscataway 2006, s. 17.

dopiero w IV wieku⁵. Podsumowując, możemy zacytować słowa Macieja Popko: „Chociaż Chrystus działał w Palestynie, nowa religia rozwijała się przecież poza jej granicami, głównie w Azji Mniejszej („7 kościołów Azji”), tam też ukształtowała się jej dogmatyka”⁶. Jednocześnie „chrześcijaństwo, gdziekolwiek się pojawiali, tłumaczyli swoje dzieła na język lokalny, głosząc Ewangelię w mowie, oraz w ramach myślenia charakterystycznego dla nowych okoliczności”⁷.

Tradycja Kościoła zgodnie podaje, że działalność misyjna Dwunastu Apostołów była skierowana w większości na Wschód, prawie nikt z nich nie działał w Europie. Dlatego też powstałe na Wschodzie Kościoły odwołujące się do Tradycji Apostolskiej są depozytariuszami nauczania apostoelskiego, które powinno stanowić przedmiot zainteresowania całego chrześcijaństwa. W niniejszym artykule postaramy się ukazać Asyryjczyków jako naród, który dzięki semickiej kulturze i językowi aramejskiemu mógł szybko przyjąć Ewangelię, a dzięki otwartości na inne kultury szybko i skutecznie przekazał ją wielu narodom Orientu.

1. ZNACZENIE ASYRYJCZYKÓW DLA CYWILIZACJI CHRZEŚCIJAŃSKIEJ

William Ch. Emhardt i George M. Lamsa wskazują na znaczenie kultury i mentalności Asyryjczyków w rozprzestrzenianiu się chrześcijaństwa na Wschodzie:

W dużej mierze sukces chrześcijaństwa na Wschodzie wynika z tego, że było ono skierowane do ludzi o podobnych zwyczajach i sposobie myślenia. Apostołowie byli ludźmi Wschodu, Semitami, i docierali do ludzi żyjących w podobnych warunkach społecznych i kulturowych. Ponadto w tych czasach prawie wszyscy mieszkańcy Syrii, w tym Asyryjczycy, posługiwali się językiem aramejskim i doskonale rozumieli pojęcia, w których głoszono Dobrą Nowinę. Na Zachodzie powstawały przeszkody w postaci skłonności Greków do analizy filozoficznej oraz gorliwości

⁵ M. Moosa, *The Maronites in History*, Piscataway 2005, s. 21.

⁶ M. Popko, *Wschód starożytny a początki myśli europejskiej*, „Przegląd Orientalistyczny” 189–190 (1999) nr 1–2, s. 15–25.

⁷ M. Sadowski, *Teologia arabskich chrześcijan. Novum czy déjà vu?*, „Teologia i Człowiek” 26 (2014) nr 2, s. 211–234.

Rzymian w realizacji ambicji imperialistycznych. Cierpiący Mesjasz stawał się dla nich „kamieniem obrazu”, podczas gdy na Wschodzie nawet religie naturalne pomagały zrozumieć i przyjąć Chrystusa: mitraizm ukazywał boga, który zwyciężył zło i wstąpił do nieba, babiloński bóg Marduk został niesłusznie skazany na śmierć, ale odniósł zwycięstwo, poza tym prawie wszystkie kultury Mezopotamii gotowe były zaakceptować nadnaturalne narodziny⁸.

W tradycji Kościoła Antiocheńskiego Edessa funkcjonuje jako pierwsze państwo chrześcijańskie, którego legendarny król, toparcha Abgar Ukama, prowadził korespondencję z Panem Jezusem za Jego życia ziemskiego, a potem wraz z ludem przyjął chrześcijaństwo dzięki nauczaniu Apostoła Tadeusza⁹. Choć historycy kwestionują samo istnienie tych osób, to jednak dowody archeologiczne zdają się potwierdzać przynajmniej historyczność Abgara Ukamy¹⁰. W odniesieniu do Edessy Paolo Siniscalco i in. zauważają:

Chrześcijaństwo szybko znalazło tam [w Edessie] kulturową atmosferę szczególnie sprzyjającą wyrażaniu ewangelicznego przekazu za pomocą symboli i kategorii mentalnych właściwych Staremu i Nowemu Testamentowi. Nawet jeśli język grecki był jeszcze powszechnie znany i rozumiany, język aramejski i tworzona w tym języku literatura skłaniały się ku symbolicznej i syntetycznej wizji świata, właściwej dla wiary chrześcijańskiej, niż ku analitycznemu i spekulatywnemu podejściu właściwemu dla myśli greckiej¹¹.

Rola Asyryjczyków jest nie do przecenienia, jeśli chodzi o przygotowanie Wschodu do przyjęcia chrześcijaństwa i rozwoju cywilizacji, która wpłynęła również na Europę. Jednym z czynników było wprowadzenie języka aramejskiego jako *lingua franca* na całym Wschodzie. Język ten

⁸ W.Ch. Emhardt, G.M. Lamsa, *The Oldest Christian People*, New York 1926, s. 38–39.

⁹ Legendę oraz korespondencję przetłumaczoną z języka syryjskiego przytacza Euzebiusz z Cezarei (I,13): *Historia Kościelna*, tłum. ks. A. Lisiecki, Poznań 1924, s. 41–48.

¹⁰ Turecka gazeta “Hurriyet” niedawno podała informację o odkryciu grobowca rodziny króla Abgara w Urfie (Edessa): <http://www.hurriyetdailynews.com/worlds-largest-necropolis-in-turkeys-southeast.aspx? page ID=238&nID=101419&NewsCatID=375> (dostęp 3.08.2016).

¹¹ P. Siniscalco i in., *dz. cyt.*, s. 171–172.

pozostał językiem urzędowym również po upadku Babilonu w 539 r. przed Chr. i objęciu władzy przez Achemenidów: papyrusy i ostrakony z tego okresu znajdują się z Egiptu, Arabii, Palestynie, Syrii, Iraku, Iranie, Anatolii, Armenii, Gruzji, Afganistanie i Pakistanie. Poza tym odkryto dwujęzyczne inskrypcje w Sardis (lidyjsko-aramejskie), Limyrze (aramejsko-greckie), Armazi (grecko-aramejskie) i Kandaharze (grecko-aramejskie)¹². Powszechna znajomość języka aramejskiego, którym posługiwali się również Apostołowie, ułatwiała głoszenie Ewangelii na całym Wschodzie. Naukowcy są zgodni co do tego, że jeśli nawet dla mieszkańców Antiochii I w. dialekt syriacki nie był pierwszym językiem, to większość z nich rozumiała go¹³.

Popko wskazuje również na rozwój nauki, zapoczątkowany na Wschodzie i kontynuowany przez Asyryjczyków:

Zbieranie i porządkowanie wiedzy zapoczątkowali już Sumerowie, im to zawdzięczamy encyklopedyczny sposób jej prezentowania, jakże charakterystyczny dla kultury europejskiej. Ustalone przez Sumerów zasady przejęli i rozwinęli Babilończycy, inne ludy Wschodu Starożytnego korzystały z tego dorobku, zdaje się, dość biernie (...). Rozprzestrzenianiu się osiągnięć myśli babilońskiej sprzyjała wymiana handlowa, ożywiona nawet w trudnych okresach historii. Zapewne tą drogą Grecy przejęli wschodni podział czasu, częściowo także system miar i wag. (...) Znad Eufratu pochodzi ogromna większość używanych obecnie nazw obiektów widzianych na niebie, znaków zodiaku i innych terminów¹⁴.

Twierdzenie Pitagorasa znano w Mezopotamii wiele wieków wcześniej niż on sam się narodził. Astronom babiloński Kiddinu (IV w. p.n.e.) dokonywał obliczeń astronomicznych z dokładnością, jaka została osiągnięta w Europie dopiero w czasach nowożytnych¹⁵.

¹² S.E. Fassberg, *Judeo-Aramaic*, w: *Handbook of Jewish Languages*, red. A.D. Rubin, L. Kahn, Leiden 2015, s. 64–108.

¹³ S. Hidal, *Evidence for Jewish Believers in the Syriac Fathers*, w: *Jewish Believers in Jesus*, red. O. Skarsaune, R. Hvalvik, Peabody 2007, s. 568–580.

¹⁴ M. Popko, *dz. cyt.*

¹⁵ *Tamże.*

2. OD UPADKU ASYRII DO POCZĄTKÓW CHRZEŚCIJAŃSTWA

Simo Parpola wykazuje¹⁶, że Imperia Asyryjskie, Babilońskie i Perskie można uważać za następujące po sobie wersje tej samej struktury wielonarodowej, w której trwała ciągła wewnętrzna rywalizacja. Każda zmiana władzy przynosiła zmiany w strukturze imperium, jednak nie były to zmiany rewolucyjne dla kultury i stylu życia poszczególnych narodów.

W tej rywalizacji jednak zauważalna jest dominacja kultury asyryjskiej. Pismo asyryjskie nadal było używane w nowych imperiach, język aramejski zdobył status języka międzynarodowego na całym terytorium, a nawet bogowie nowych elit stopniowo przyjmowali postać bóstw asyryjskich. Kalendarz asyryjski wraz z nazwami miesięcy zdominował wszystkie tereny imperium i do dziś pozostaje dominującym na całym Bliskim Wschodzie. To samo dotyczy układów miar, systemów podatkowych, ideologii królewskiej, symboliki państwowej, organizacji sądownictwa, ceremonii nadwornych itp.

Z pewnością kontynuacja kultury państwowej po upadku Imperium Asyryjskiego jest związana z długotrwałym wpływem Asyryjczyków na Babilończyków, Medów i Persów w czasach wcześniejszych¹⁷. Tak więc Imperium Asyryjskie trwało nadal, choć Asyryjczycy już w nim nie rządili. Nie oznacza to jednak, że byli tam marginalizowani: Herodot wspomina o kontyngencie Asyryjczyków w wojsku Kserksesa w czasie wypraw na Grecję¹⁸. Księga Ezdrasza dotycząca czasów rządów perskich (ok. 450 r. przed Chr.) wymienia zarządcę o asyryjskim imieniu Sanballat, a grecki historyk Ksenofon w 400 roku przed Chr. pisał o zarządcy noszącym aramejskie imię Abrakomas. W 350 r. nawet miało miejsce powstanie Asyryjczyków przeciwko perskim władcom, i podjęto nieudaną próbę ponownego utworzenia państwa Asyria¹⁹.

¹⁶ S. Parpola, *Assyrians after Assyria*, „Journal of Assyrian Academic Studies” 12 (1999) nr 2, s. 1–16.

¹⁷ Tym zagadnieniom są poświęcone artykuły zebrane w pokonferencyjnej monografii *Continuity of Empire: Assyria, Media, Persia. History of the Ancient Near East Monographs 5*, red. G. B. Lanfranchi, M. Roaf, R. Rollinger, Padova 2003.

¹⁸ Herodotus, *The Histories*, transl. H. Carter, Book VII, New York 1958, s. 431.

¹⁹ P. BetBasoo, *Timeline of Assyrian History*, <http://www.aina.org/articles/toah.htm> (dostęp 12.04.2016 r.)

Podboje Aleksandra Wielkiego i ustanowienie imperium Seleucydów nie przerwały dominacji języka aramejskiego i kultury asyryjskiej. Mimo że nowi władcy byli nastawieni na hellenizację środowisk elitarnych, nawet źródła greckie mówią o nich jako o „królach Syrii”. Józef Flawiusz pisze o 170 latach królowania Asyryjczyków w Syrii po śmierci Nikanora²⁰. Grecki wyraz *Syria* jest po prostu wariantem fonetycznym nazwy *Asyria*²¹. Simo Parpola wykazuje, że oba warianty pochodzą od samych Asyryjczyków, gdyż w VIII–VII w. przed Chr. Grecy jeszcze nie pomijali samogłosek na początku zapożyczanych wyrazów²². Oba te warianty zamiennie występują w greckich tekstach mówiących zarówno o Imperium Asyryjskim, jak i o perskiej prowincji Asur (Asyria). Dopiero w okresie rzymskim nadano tym wyrazom różnicę znaczeniową, jak to widać np. w Ewangelii Mateusza (4,24) mówiącej o „całej Syrii” jako jednostce terytorialnej Imperium Rzymskiego. To rozróżnienie ma miejsce również dzisiaj. Jednocześnie pod panowaniem Partów powstało kilka autonomicznych państwek kontynuujących tradycje kulturowe i językowe dawnej Asyrii i pielęgnujące tożsamość narodową Asyryjczyków: Osroene, Adiabene, Hatra, Assur.

Joannès zaznacza:

W I w. przed Chr. na nowo zasiedlona Niniwa stała się centrum administracyjnym z własną mennicą. Również leżące w dolinie Tygrysu Kalhu i Aszur oraz Arbela stały się ponownie miastami; kwitły na nowo asyryjskie zwyczaje religijne z tymi samymi bogami, co dowodzi zdumiewającego trwania tradycji, która okazała się tak żywotna, by przetrwać kilka wieków. W królestwie partyjskim Asyria tworzyła odrębną prowincję, Adiabene, z obszarem bliskim obszarowi Asyrii z I. tysiąclecia przed Chr. Rządząca nim dynastia przeszła w I w. po Chr. na judaizm. W 115 r. Trajan włączył Adiabene pod nazwą Aszur do Imperium Rzymskiego, ale już w następnym roku stała się ona ponownie niezależna²³.

²⁰ J. Flawiusz, *Starożytności żydowskie*, 13,6,6.

²¹ M. Gawlikowski, *Sztuka Syrii*, Warszawa 1976, s. 6.

²² S. Parpola, *National and Ethnic Identity in the Neo-Assyrian Empire and Assyrian Identity in Post-Empire Times*, „Journal of Assyrian Academic Studies” 18 (2004), nr 2, s. 5–22.

²³ F. Joannès, *Historia Mezopotamii w I. tysiącleciu przed Chrystusem*, tłum. S. Zawadzki, Poznań 2007, s. 161–162.

Jednak w świadomości ludzi jeszcze przez długi czas Syria pozostawała synonimem Asyrii. Pisarz z II w. po Chr., Lucjan z Samosaty nazywa siebie Asyryjczykiem, a inny autor z tego okresu, Jamblich (Ἰάμβλιχος, tworzył ok. 165–180 r. po Chr.)²⁴, pisze o sobie tak: „Jestem Syryjczykiem z pochodzenia, i z ojca, i z matki, Syryjczykiem nie w znaczeniu «Grek mieszkający w Syrii», ale rdzennym Syryjczykiem, mówiącym w języku syryjskim i żyjącym według syryjskich zwyczajów”²⁵. Dziadek św. Jana Damascyjskiego nosił typowo asyryjskie imię, Sargon²⁶.

W czasach talmudycznych (przed rokiem 500 po Chr.) język aramejski i jego dialekt syriacki utożsamiano z Asyrią. Traktat *Sanhedrin* (21b–22a) opowiada: „Oryginalnie Tora była nadana Izraelowi literami hebrajskimi (עברית) i w świętym języku [tzn. w hebrajskim], a później, w czasach Ezdrasza, Tora była dana pismem asyryjskim (אשורית) w języku aramejskim (ארמי). Wybrano dla Izraela pismo asyryjskie i język hebrajski. (...) Dlaczego nazywają je *aszurit*? Bo pochodzi z Asyrii”. *Słownik Targumów, Talmudu Jerozolimskiego i Babilońskiego, i literatury rabinicznej*²⁷ podaje cały szereg wyrazów używanych przez rabinów, dotyczących języka i narodu Asyryjczyków:

Suria (סוריא) Syria – ‘nazwa kilku prowincji (rejonów) usytuowanych na północny wschód od Palestyny, które w wielu aspektach podzielają świętość Ziemi Świętej’.

Suristin (סוריסטין) od gr. Συριστι ‘w języku syryjskim’.

Sursi (סורסי) (pogardliwa forma od סוריי) syryjski, czyli aramejski język.

Arama (ארמא, ארמאה) syryjski.

Aszur (אשור) Asyria (*Ketubot* 10b: „Aszur oznacza Seleucję”).

Aszuri (אשורי, אשורית) język asyryjski, zwłaszcza o współczesnym piśmie kwadratowym, które zastąpiło dawne litery hebrajskie.

Atur (אתור) Asyryjczyk.

²⁴ B.P. Reardon, *Collected Ancient Greek Novels*, Berkeley 2008, s. 783.

²⁵ E.J. Sweeney, *The Ramessides, Medes, and Persians*, New York 2008, s. 177.

²⁶ W języku arabskim występuje w wersji Sardżon (w arabskim brak głoski “g”), por. Ph. DeTerrorazzi, *Asr as-Syrian ad-dahabi (Złoty wiek asyryjskich chrześcijan)*, Aleppo 1979, s. 24.

²⁷ M. Jastrow, *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature*, t. 1 i 2, London 1903.

W traktacie *Sota* 49b na oznaczenie tego samego języka zastosowane zostały dwa różne określenia: syryjski (סורסי) i aramejski (ארמי). Zatem rabini talmudyczni w III–IV wiekach łączyli używany przez siebie język z Syrią/Asyrią, jeśli nawet rozróżniali dialekty języka aramejskiego, syriacki i babiloński.

3. ASYRYJCZYCY NA POCZĄTKU ERY CHRZEŚCIJAŃSKIEJ

Dokładnie to samo można zaobserwować w środowiskach chrześcijan asyryjskich. W roku 107 po Chr. w swoim liście do Rzymu Mar Ignatius Nurani (Ignacy Antiocheński) nazywa swój Kościół „Syryjskim Kościołem Antiocheńskim”; siebie Mar Ignatius nazywał „Syryjskim Arcybiskupem”²⁸. W roku 115 po Chr. – jak wyżej wspomniano – region Adiabene został włączony do Imperium Rzymskiego jako „provincia asyryjska”. Ok. roku 200 region ten wciąż był nazywany Asyrią²⁹.

Kolejnym świadectwem ciągłości języka i kultury Asyryjczyków i jego rozkwitu wraz z rozwojem chrześcijaństwa jest *Diatessaron* Tacjana (110–180). Dzieło to zostało spisane ok. 170 w języku syriackim i stanowiło symfonię czterech Ewangelii. Przez długi czas *Diatessaron* pozostawał oficjalnym źródłem czytany w Kościele na Wschodzie³⁰, mimo że syriackie wersje pojedynczych Ewangelii były w obiegu prawdopodobnie już w 200 roku³¹. Dzieło Tacjana wywarło nawet znaczący wpływ na teksty liturgiczne chińskiego Kościoła „nestoriańskiego”³², a w XI wieku jeszcze

²⁸ K. Altinisik, *5500 Years' Witnesses Syrians*, Istanbul 2012, s. 31–45.

²⁹ R. Donef, *Assyrians post-Nineveh: identity, fragmentation, conflict and survival (672 BC – 1920)*, Sydney 2012, s. 105.

³⁰ A. Baumstark, *Geschichte der Syrischen Literatur*, Bonn 1922, s. 17. Theodoret, biskup Cyru w latach 423–457, skonfiskował ok. 200 egzemplarzy *Diatessaronu* zastępując je czterema Ewangeliąmi. Biorąc pod uwagę, że w jego diecezji było ok. 800 parafii syriackojęzycznych, oznaczałoby to, że w połowie V w. blisko 25% tych parafii korzystało wyłącznie z *Diatessaronu* i nie znało czterech Ewangelii. Podobnie Rabbula, biskup Edessy (412–436) wymagał, by w każdym kościele był egzemplarz „osobnych Ewangelii”. Więcej szczegółów można znaleźć np. w pracy *Evangelion Da-Mepharreshe: The Curetonian Version of the Four Gospels*, red. F.C. Burkitt, t. 1 i 2, Cambridge 1902.

³¹ J. Herrin, *The Formation of Christendom*, Princeton 1987, s. 31–45.

³² Zh. Yao, *A Diatessaronic Reading in the Chinese Nestorian Texts*, w: *Hid-*

była w obiegu jego syriacka wersja³³. W *Diatessaronie* Tacjan pisze o sobie: „Jestem Asyryjczykiem”, zaś George Bull (1634–1710) nazywa Tacjana „doktorem asyryjskim”. Klemens Aleksandryjski, uczeń Tacjana, mówił, że jego nauczyciel „był urodzony w ziemi asyryjskiej”³⁴.

III w. dostarcza jeszcze więcej świadectw dominacji Asyryjczyków wśród chrześcijan Wschodu. W czasach panowania króla Ardaszira (224–239) i jego syna Szapura I (239–270) deportowano ze zdobytych przez Persów regionów Syrii tysiące ludzi, wśród nich wielu chrześcijan. Wśród nich znalazł się patriarcha Antiochii Syryjskiej Demetrios³⁵. Paweł z Samosaty (zm. ok. 273) był Syryjczykiem, a nie Grekiem. Za panowania Zenobii, królowej Palmyry, zajmował wysokie stanowisko w administracji finansowej i jednocześnie sprawował funkcję biskupa Antiochii³⁶.

W czasach panowania króla Bahrama II (276–293) zoroastryjski arcykapłan Kirdir nawoływał do niszczenia miejsc kultu m.in. żydów (*yahūd*), nazarejczyków (*nāčarāy*) i chrześcijan (*kristiyān*)³⁷. Arnobius ok. 300 r. wymienia Asyryjczyków wśród narodów, które już przyjęły chrześcijaństwo, razem z Egipcjanami i Ormianami³⁸. Zgodnie z późniejszymi pismami autorów syriackich, chrześcijanie w Persji to byli w większości Asyryjczycy, którzy w połowie IV w., ok. 50 lat po śmierci Bahrama II, padli ofiarami straszliwych prześladowań.

Asyryjczycy wykazali niesłychanie silne przywiązanie do chrześcijaństwa. Dzięki zachowanym dokumentom asyryjskim możemy przypuszczać, że apostazje w czasie „wielkich masakr” w Persji (344–379) raczej rzadko miały miejsce, gdyż literatura wschodniosyryjska nie wspomina

den Treasures and Intercultural Encounters, red. D.W. Winkler, L. Tang, Berlin 2009, s. 153–166.

³³ Ph. Schaff podaje, że autorem jednego z tłumaczeń z syriackiego na arabski był Abu'l Faraj 'Abdulla ibn-at-Tayyib (†1043), mnich, sekretarz patriarchy Nisibis Eliasza I (*The Diatessaron of Tatian*, <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf09.html>, s. 28–29, dostęp 18.04.2016 r.).

³⁴ R. Donef, *dz. cyt.*, s. 104.

³⁵ *The Oxford Handbook of Late Antiquity*, red. S.F. Johnson, New York 2012, s. 998.

³⁶ P. Siniscalco i in., *dz. cyt.*, s. 154.

³⁷ *The Oxford Handbook...*, *dz. cyt.*, s. 998–999.

³⁸ *Adversus Gentes* 4,13. *The Seven Books of Arnobius Adversus Gentes*, transl. H. Bryce, H. Campbell, Edinburgh 1871, s. 195.

o debatach dotyczących ponownego przyjęcia do Kościoła apostatów, w odróżnieniu od analogicznej sytuacji w Egipcie i północnej Afryce w czasie prześladowań rzymskich³⁹.

Rozkwit kultury i nauki na chrześcijańskim Wschodzie stał się możliwy dzięki rozwojowi życia monastycznego, w którym Asyryjczycy odegrali wiodącą rolę. Scher podkreśla:

Klasztory były kuźnią nauki i wiedzy, *alma mater* chrześcijańskiej inteligencji asyryjskiej, która – podobnie jak obecnie w Europie – uważała, że do nauki i wiedzy ma prawo każdy. W minionych wiekach – pisze dalej – było tak, że kto chciał poznać filozofię grecką, jeździł do Aten. Teraz to samo wykształcenie można zdobyć, zgłaszając się do asyryjskiego klasztoru i wyrażając chęć i gotowość bycia jednym z klasztornej wspólnoty. Nasze szkoły klasztorne wykształciły ludzi, którzy stali się podobnymi do Apostołów i wypełnili Wschód światłem⁴⁰.

4. DZIAŁALNOŚĆ MISYJNA A TOŻSAMOŚĆ ASYRYJCZYKÓW

Asyryjczycy nie tylko szybko przyjęli wiarę w Chrystusa, ale rozpoczęli ewangelizację sąsiednich ludów, które dostarczają świadectw ciągłości Asyryjczyków jako narodu trwającego przez wieki. Na przykład jeden z najstarszych wciąż czynnych klasztorów koptyjskich (IV–V w.), położony w Wadi Natrun w Egipcie, nosi nazwę Der as-Syrian, czyli klasztor Asyryjczyków⁴¹. Poza tym źródła historyczne wspominają o czterech biskupach asyryjskich zasiadających na tronie koptyjskiego Patriarchatu w Aleksandrii (VI, VII, X i XII w.)⁴². Mówi się, że właśnie jeden z nich wprowadził w Kościele koptyjskim typowo asyryjski „post Niniwy” upamiętniający nawrócenie Asyryjczyków po nawoływaniu proroka Jonasza (Jon 3,1–10). Chrześcijaństwo w Gruzji zostało przyjęte w IV w. m.in. dzięki św. Ninie, Asyryjce, a misjonarze asyryjscy docierali do Rosji i na

³⁹ *The Oxford Handbook...*, dz. cyt., s. 1001.

⁴⁰ A. Scher, *Tarich Kaldo wa Aszur (Historia Kaldei i Asyrii)*, Bejrut 1913, t. 2, s. 257.

⁴¹ M. Abdalla, *Asyryjska diaspora*, „Sprawy narodowościowe” 1 (1994) nr 4, s. 55–75.

⁴² Ph. DeTerrazzi, dz. cyt., s. 17–18.

Syberię⁴³. W 345 r. (20 lat po Soborze Nicejskim, który oficjalnie powiązał Indie z jurysdykcją Patriarchatu Antiochii) pierwsza zorganizowana grupa chrześcijan asyryjskich pochodzących z Edessy udała się na Malabar w Indiach. Liczyła ok. 400 osób (72 rodziny), a na jej czele stali hrabia Tuma (Tomasz) Kananita i biskup Józef Urhojo (Edeski)⁴⁴. Potomkowie tych osadników raczej unikali mieszania się przez małżeństwa z tubylcami, dzięki czemu do dnia dzisiejszego w pewnej mierze zachowali tożsamość etniczną⁴⁵. W następnych latach do Indii przybywały kolejne fale emigrantów z Mezopotamii, największa z których była wynikiem masakr Tamerlana w XIV w. Podobno w 1503 r. w prowincji Malabar żyło około 30 tysięcy rodzin świadomych swej przynależności kulturowej i religijnej do spuścizny asyryjskiej⁴⁶.

Św. Maron był syriackojęzycznym mnichem mieszkającym na terenie Syrii, do którego Jan Chryzostom napisał list (w roku 404 lub 407), m.in. prosząc go o modlitwę. Uważa się, że spośród jego uczniów wywodzą się Maronici obecnie mieszkający przeważnie w Libanie⁴⁷. W połowie V w. metropolita klasztoru Mor Mattaj, zbudowanego w roku 363 niedaleko Mosulu z inicjatywy zarządcy prowincji Asyria ze stolicą w Niniwie o imieniu Sennaherib (klasztor jest czynny do dziś), był nazywany „metropolitą Asyrii i Niniwy”⁴⁸. Asyryjscy biskupi w tym czasie urzędowali już Chorasanie (Merw od 334 r., Niszapur i Herat od 424 r.), Arranie (Barda, od 420), Beit Dailumaje (Mukar, od 225), Jundiszapurze (Beit Lapat, od 225), Katarze (od 225 r.), Rajju (koło Teheranu, od 424 r.) oraz w Sidżistanie (południowy Afganistan, od 424 r.)⁴⁹.

⁴³ K. Matveiev, *The Assyrians in the Soviet Union*, „Ethnologia Polona” 17 (1992), s. 71–79.

⁴⁴ M. Potoczny, *Kościół dla wybranych? O specyfice indyjskich chrześcijan knānāya*, „Teologia i Człowiek” 28 (2014), nr 4, s. 237–257.

⁴⁵ Podczas Światowych Dni Młodzieży w Krakowie (25–31.07.2016) przybyła z Indii grupa Asyryjczyków niosła asyryjskie flagi narodowe.

⁴⁶ Więcej szczegółów można znaleźć w artykule M. Abdalla, *Z dziejów chrześcijaństwa Mezopotamii*, „Magazyn Teologiczny Semper Reformanda” <http://www.magazyn.ekumenizm.pl/article.php?story=20040720132039288> (dostęp 25.04.2016 r.)

⁴⁷ M. Moosa, *dz. cyt.*, s. 16.

⁴⁸ R. Donef, *dz. cyt.*, s. 108.

⁴⁹ Wybór materiału ze źródeł znajduje się na stronie http://www.nestorian.org/location_of_nestorian_bishops.html dostęp 25.04.2016 r. Zniszczona przez Amerykanów

Dokumenty Kościoła ormiańskiego potwierdzają ciągłość Asyryjczyków jako narodu i Asyrii jako regionu o określonym dziedzictwie kulturowym i językowym. Oprócz tego, że ormiańskie źródła zawsze używają nazwy *Asorik* mówiąc o Syrii w czasach rzymskich⁵⁰, również kroniki ormiańskie z VII w. wspominają, że Arabowie najechali Asyrię masakrując ludność i zmuszając ją do przyjmowania islamu. Wyraz *Ajsor* oznaczający Asyryjczyków według narodowości, niezależnie od wyznania, zapożyczony z ormiańskiego wszedł również do języka rosyjskiego⁵¹.

Szczególną rolę w ewangelizacji Azji odegrał Asyryjski Kościół Wschodu, zwany „nestoriańskim”⁵². W 498 r. Babaj II ogłosił się „Patriarchą Wschodu”, podkreślając tym samym niezależność Kościoła⁵³. Kierunkiem działalności misyjnej były kraje znajdujące się na wschód od Mezopotamii, wyspy w Zatoce Perskiej oraz Indie. W VI w. bizantyjski podróżnik Kosmas Indicopleustes, dotarłszy do Indii i Cejlonu widział tam „nestoriańskie” kościoły. Tamtejsi biskupi twierdzili, że działają w ciągłym kontakcie ze swoimi zwierzchnikami w Persji. Szacuje się, że około roku 1000 istniało ok. dwudziestu diecezji metropolitalnych, które znajdowały się pod jurysdykcją Patriarchy Wschodu. Biskupi mieli siedziby m.in. w Mosulu, Jerozolimie, Damaszku, Samarkandzie, Suzie, Merwie. Misjonarze dotarli do Azji Środkowej, działali wśród plemion Wielkiego Stepu, takich jak Seldżukowie, Ujgurowie, Kereici czy Heftalici (jedno z plemion Azji Środkowej). W VII wieku powstał Kościół w Chinach, a także biskupstwa na terenach Tybetu, Indii, Cejlonu i Mongolii. Prawdopodobnie pod koniec pierwszego tysiąclecia Asyryjski Kościół Wschodu był pod względem liczby wyznawców oraz obszaru działania największym

wielka forteca, którą Ben Laden obrał jako swoją siedzibę w Afganistanie była kiedyś asyryjskim klasztorem o nazwie *Tura Bura* – „Dziewicza Góra”. Do końca XII wieku rezydował w nim asyryjski biskup.

⁵⁰ S. Parpoła, *National... dz. cyt.*, s. 21.

⁵¹ Р.И. Термен, *Отчет о поездке в санджак Хеккиари, Ванского вилайета, в 1907 году*, Тифлис 1910, s. 28.

⁵² Powstałe w wyniku nieporozumień chrystologicznych Kościoły Asyryjczyków zostały nazwane jakobickim i nestoriańskim, co sugerowałoby ich pochodzenie od Nestoriusza i Jakuba (Baradeusza). Jednak Kościoły te podkreślają swoje pochodzenie apostołskie, dlatego nazwy „jakobicki” i „nestoriański” dajemy w cudzysłowach.

⁵³ A. S. Atiya, *Historia Kościołów Wschodnich*, Warszawa 1978, s. 219.

Kościółem chrześcijańskim⁵⁴. Asyryjczycy nie ztracali jednak przy tym świadomości narodowej i etnicznej, wyrażającej się m.in. w zachowaniu języka i nazewnictwie topograficznym. Patriarcha Kościoła Wschodu Mar Ishojab III (647–657) w listach do biskupów swojej diecezji pisanych po syriacku wielokrotnie mówił o Asyrii i Asyryjczykach, a „nestoriański” patriarcha Tymoteusz I (780–823) pisał, że pod jego jurysdykcją znajduje się „Babilonia, Persja i Asyria”⁵⁵.

Nadmienić trzeba, że Kościół syriacko-prawosławny prowadził podobną działalność misyjną, nieraz w tych samych regionach. Przykładem niech będzie region dzisiejszego pogranicza Afganistanu i Iranu, gdzie w mieście Herat od VI w. mieściła się siedziba biskupa metropolity Kościoła Wschodu, a od IX również metropolity Kościoła Antiochii. Podobnie biskupi obu Kościołów urzędowali w mieście Zarang tegoż regionu⁵⁶. Nina Pigulewska pisze:

Rozpowszechnienie piśmiennictwa i języka (a)syryjskiego we czesnym średniowieczu na tak rozległym obszarze, ogarniającym Bliski, Środkowy i Daleki Wschód, może wywołać zdziwienie. Dzięki niemu zetknęły się różnorakie teorie i wierzenia ludzi o różnym pochodzeniu etnicznym. Był wiążącym ogniwem, nośnikiem ideologii, wiedzy empirycznej i nauki greckiej, zjawiskiem postępowym, służącym oświeceniu wielu narodów Azji⁵⁷.

Michał Wielki Syryjski, „jakobicki” patriarcha Antiochii (1166–1199) w swoich *Kronikach* wiele pisze o działalności misyjnej swojego Kościoła. Jednak kiedy wspomina o swoim narodzie, mówi o jego przedstawicielach jako o „Asyryjczykach i Syryjczykach” używając jako synonimów wyrazów *aturaje* i *surjoje*. Również źródła żydowskie z tego okresu wspominają o Asyrii: rabbi Petachia w XII w. odwiedził Mosul,

⁵⁴ S. Dolata, *Z Pekinu do Paryża: przebieg i znaczenie wyprawy Rabbana Bar Saumy i Rabbana Markosa na Zachód w XIII wieku*, praca licencjacka, Poznań 2012, s. 11–12.

⁵⁵ R. Donef, *dz. cyt.*, s. 107–108.

⁵⁶ *Chronology of Catholic Dioceses: Afghanistan*, <http://www.katolsk.no/organisasjon/verden/chronology/afghanistan> (dostęp 25.04.2016 r.).

⁵⁷ N.W. Pigulewska, *Kultura Syryjska we wczesnym średniowieczu*, Warszawa 1989, s. 21, 36, 53, 65.

który nazwał „nową Niniwą”, i pisał o tym wspominając o „granicach ziemi asyryjskiej”⁵⁸.

5. KONTAKTY ASYRYJCZYKÓW Z EUROPĄ ŚWIADCZĄCE O TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ

Trzy lata po zdobyciu Jerozolimy przez krzyżowców, w październiku 1102 r., dotarł tutaj pielgrzym Sewulf. Opisując swoją pielgrzymkę mówi o Asyryjczykach, których przodkowie mieszkali w Jerozolimie „od czasów pierwszego prześladowania”⁵⁹ (czyli co najmniej od 70 r.). Następne wieki charakteryzują się nasileniem kontaktów Asyryjczyków z Europą. Szczególnie wyjątkowym w tym kontekście wydarzeniem jest podróż dwóch chrześcijańskich mnichów z Chin do Mezopotamii, a potem do Rzymu i aż do Francji⁶⁰. Mnisi byli pochodzenia ujugurskiego, a należeli do Kościoła Wschodu – jeden z nich został w 1281 r. patriarchą, znanym pod imieniem Jahballaha III. Zachował się jego list do papieża Benedykta XI napisany w Maradze w 1304 r. i opublikowany w wersji łacińskiej przez Jeana-Baptiste Chabota⁶¹. Dokument opowiadający o dziejach tych dwóch mnichów⁶² wspomina w rozdz. V o języku syriackim: w rozumieniu ujugurskich przybyszów do Bagdadu, patriarcha Kościoła Wschodu koniecznie musiał dobrze znać ten język. Przy tej okazji dokument wspomina o metropolitach Elamu, Tangutu (w Chinach), Tirahanu (w Iraku), Tur Abdinu, Seleucji-Ktezyfonu, Nisibis i Armenii, Arbilu, Mosulu i Niniwy, Bet Garmai, Tripolis i Jerozolimy, Samarkandy, Azerbejdżanu, a także o innych 24 biskupach Kościoła Wschodu.

⁵⁸ R. Donef, *dz. cyt.*, s. 109–110.

⁵⁹ M.C. Paczkowski, *Obecność chrześcijan wschodniosyryjskich (asyryjskich) na terytorium Ziemi Świętej na przestrzeni wieków*, w: *Niemuzułmańskie mniejszości Iraku*, red. M. Abdalla, Poznań 2008, s. 187–198.

⁶⁰ Po raz pierwszy opisana w języku angielskim przez J. A. Montgomery’ego (*The History of Yaballaha III*. New York 1927).

⁶¹ J.B. Chabot, *Histoire de Mar Jabalaha III, patriarche des Nestoriens (1281–1317), et du moine Rabban Çauma, Ambassadeur du roi Argoun en Occident (1287)*, Paris 1895, s. 249–255.

⁶² *The Monks of Kublai Khan Emperor of China*, transl. E.A. Wallis Budge, London 1928.

W 1551 r. patriarcha Sulaka odbył wizytę w Rzymie, gdzie go nazwano „patriarchą Asyrii”⁶³. Papież Paweł V w swoim liście w 1612 r. wspomina o „Asyryjczykach czy Jakobitach” mieszkających w Isfahanie. Karmelici pracujący w Iranie w XVII w. używają jako synonimów wyrazów: Jakobita, Syryjczyk, Asyryjczyk, Chaldejczyk, wschodni Asyryjczyk. Kroniki z XVII w. spisane przez Karmelitów wspominają o pewnej kobiecie „Asyryjce, tzn. Chaldejce” urodzonej w Mardinie⁶⁴. Na początku XVIII w. maronicki biskup Assemani wymieniając metropolitę Mosulu Abdiszo (Ebedjesus) bar Bahriza nazywa region pod jego jurysdykcją Asyrią (Assyriae seu Mosul), a jego samego biskupem asyryjskim (Ebedjesu Assyriae Episcopus)⁶⁵.

Pomimo że starożytne asyryjskie kultury przetrwały w niektórych miejscach do X, a nawet do XVIII w. (co również świadczy o ciągłej obecności Asyryjczyków w Ojczyźnie), chrześcijaństwo od pierwszych wieków stało się nieodłącznym elementem tożsamości Asyryjczyków. Z jednej strony, chrześcijaństwo wzbudzało irracjonalną nienawiść do Asyryjczyków ze strony władców – z początku rzymskich, później perskich, następnie mongolskich, arabskich, tureckich i kurdyjskich. Parpoła podkreśla, że z powodu wyznawanej wiary Asyryjczycy byli poddani niekończącym się prześladowaniom i masakrom, które zmniejszyły liczebność Asyryjczyków z 20 mln w starożytności do ok. 2 mln obecnie⁶⁶. Ale, z drugiej strony, właśnie wierność chrześcijaństwu pomogła im przetrwać wśród prześladowań zachowując tożsamość, kulturę i język.

6. WSPÓŁCZESNE ZAGROŻENIE

Podkreślając historyczną ciągłość Asyryjczyków, ich języka i kultury, Peter BetBasoo wskazuje na kilka okresów ich historii⁶⁷:

⁶³ R. Donef, *dz. cyt.*, s. 110–111.

⁶⁴ *Tamże*, s. 116.

⁶⁵ I.S. Assemani, *Bibliotheca Orientalis*, t. 1, Rome 1719–1728, s. 173 oraz Index. Dzieło dostępne jest w Internecie na stronie <http://s2w.hbz-nrw.de/ulbhn/content/titleinfo/121369> (dostęp 15.01.2016 r.).

⁶⁶ S. Parpoła, *National... dz. cyt.*, s. 21.

⁶⁷ P. BetBasoo, *Brief History of Assyrians*, <http://www.aina.org/brief.html> (dostęp 12.04.2016 r.).

1. Początki (ok. 2400 przed Chr.).
2. Pierwszy złoty wiek (2400–612 przed Chr.).
3. Pierwszy czarny okres (612 przed Chr. – 33 po Chr.).
4. Drugi złoty wiek (33–1300 po Chr.).
5. Drugi czarny okres (1300–1918 po Chr.).
6. Rozproszenie po świecie (od 1918 r. do czasów obecnych).

Jak widać, drugi okres świetności Asyryjczyków nie był związany z odrodzeniem państwowości, tylko z przyjęciem chrześcijaństwa i objęciem wiodącej roli w życiu duchowym, a także naukowym całego Wschodu. Wielokrotnie zdarzało się masowe uchodźstwo w wyniku prześladowań. Jedną z największych grup uchodźców było ok. 10 tys. Asyryjczyków, którzy przeżyli masakry w Edessie w r. 1144 i uciekli do Jerozolimy⁶⁸. Natomiast zupełnie nowym doświadczeniem dla Asyryjczyków jest emigracja do Europy, zapoczątkowana w czasie masakr w Turcji⁶⁹ w latach 1915–1918, a której nasilenie miało miejsce w drugiej połowie XX wieku. O zorganizowanych większych grupach Asyryjczyków można mówić od 1956 r. w Anglii, od lat 60. w Szwecji, od lat 70. w Niemczech, Austrii i Holandii, od lat 80. w Belgii⁷⁰.

Emigracja z ojczystych krajów ma miejsce dzisiaj w przerażających rozmiarach w Syrii i Iraku. Mimo wielu prób przeciwdziałania odpływowi ludności asyryjskiej z Ojczyzny, jedyną alternatywą dla nich często jest śmierć na swojej ziemi. Obecna dyskusja dotycząca uchodźstwa czy pozostawiania Asyryjczyków toczy się na Zachodzie, tymczasem iraccy i syryjscy chrześcijanie w każdej chwili ryzykują życiem⁷¹. Aby nie wykraczać poza ramy badanego obszaru, należy ograniczyć się jedynie stwierdzeniem, że w obecnej sytuacji geopolitycznej perspektywa zagłady lub utraty tożsamości narodowej i religijnej stanowi poważne realne zagrożenie dla Asyryjczyków.

⁶⁸ A.G. Kiraz, *Iqd al-dżuman fi achbar as-Syrian (Asyryjczycy w Ziemi Świętej)*, Loser 1988, s. 81.

⁶⁹ Zob. np.: A.M.N. Karabasz, *Seyfo – ludobójstwo, o którym nie wolno mówić*, Poznań 2014.

⁷⁰ M. Abdalla, *Asyryjska diaspora*, dz. cyt.

⁷¹ S. Zaimov, *Iraqi Christians Risk Being Killed by ISIS as Church Leaders Debate Whether to Stay or Flee*, <http://english.ankawa.com/?p=17266> (dostęp 5.08.2016 r.).

7. PODSUMOWANIE

Na podstawie spójnych danych historycznych można wykazać, że dzisiejsi Asyryjczycy znajdujący się w katastrofalnej sytuacji z powodu prześladowań są potomkami twórców starożytnej cywilizacji w Mezopotamii, która przetrwała później i rozwijała się niezależnie od przynależności narodowej panujących na tym terenie grup. Pomimo braku własnego niezależnego państwa, przyjmując chrześcijaństwo Asyryjczycy nie tylko przeżyli rozkwit własnej kultury i nauki, ale również dali potężny impuls rozwoju cywilizacyjnego na rozległych obszarach Wschodu aż do Chin i Indii.

Upadek cywilizacji chrześcijańskiej na Wschodzie, jej nauki, kultury i piśmiennictwa, nie był związany z pojawieniem się „lepszego”, bardziej dynamicznej kultury. Był wynikiem ludobójstwa trwającego na przestrzeni wieków, mającego swoje apogeum w czasach Tamerlana w całej Azji i Mezopotamii i w okresie I wojny światowej na terenie dzisiejszej Turcji. Równocześnie z eksterminacją ludności asyryjskiej następuje fałszowanie historii, czego przykładem jest chociażby nieprzyznawanie się Turcji do popełnionych 100 lat temu masakr. Powstanie Państwa Islamskiego i tzw. „arabska wiosna” mogą doprowadzić do ostatecznej fizycznej zagłady Asyryjczyków, bezpowrotnie odzierając chrześcijaństwo światowe z jego orientalnego dziedzictwa. Zagłada ta może zapoczątkować również zagładę chrześcijaństwa na Zachodzie.

Chciałoby się wierzyć, że to nie nastąpi, dlatego warto odwoływać się do wspólnych początków chrześcijaństwa Wschodu i Zachodu, docenić wkład wyznawców Chrystusa w rozwój cywilizacji światowej i wyciągnąć odpowiednie wnioski z lekcji historii.

Streszczenie. Artykuł zawiera krótki przegląd historii Asyryjczyków ze szczególnym naciskiem na okres rozwoju cywilizacji chrześcijańskiej na Wschodzie. Cechą charakterystyczną Asyryjczyków jest z jednej strony trwanie przy tradycji przodków (wyrażające się m.in. w zachowaniu języka aramejskiego), a z drugiej szacunek dla innych kultur i umiejętność przekazywania innym narodom wyznawanych wartości chrześcijańskich. Asyryjczycy w największym stopniu przyczynili się do ewangelizacji całego Orientu, rozwoju życia monastycznego, kultury i nauki, która wywarła wpływ również na rozwój cywilizacyjny Europy oraz Kościoła zachodniego. Obecna sytuacja stawiająca w stanie zagrożenia samo istnienie Asyryjczyków i wraz z nimi oriental-

nego chrześcijaństwa, powinna pobudzić nas do wyciągania wniosków i podejmowania działań.

Słowa kluczowe: Asyryjczycy; język syracki; Kościół; chrześcijaństwo orientalne.

Abstract. Assyrians: people, language, faith. In the article, the short historical review on the Assyrians is presented, emphasizing the period of the flourishing Christian civilization of the East. The characteristics of the Assyrian people show on the one hand firm ties with the ancient traditions (especially the Aramaic language still spoken), and on the other hand their respect towards the foreign cultures. Both characteristics helped Assyrians to bring forth the Christian values and civilization to various people. The Assyrians highly contributed to the evangelization of the entire Orient, to the development of monastic life, culture and science, of important impact on the Western civilization and Church. Today's situation poses threat on the very existence of the Assyrians along with the Oriental Christianity they represent, and forces us to learn the lessons and to undertake appropriate actions.

Key words: Assyrians; Syriac; Church; Oriental Christianity.

BIBLIOGRAFIA

- A. Baumstark, *Geschichte der Syrischen Literatur*, Bonn 1922.
 A. S. Atiya, *Historia Kościołów Wschodnich*, Warszawa 1978.
 A. Scher, *Tarich Kaldo wa Aszur (Historia Kaldei i Asyrii)*, t. 2, Bejrut 1913.
 A.G. Kiraz, *Iqd al-dżuman fi achbar as-Syrian (Asyryjczycy w Ziemi Świętej)*, Loser 1988.
 A.M.N. Karabasz, *Seyfo – ludobójstwo, o którym nie wolno mówić*, Poznań 2014.
 B.P. Reardon, *Collected Ancient Greek Novels*, Berkeley 2008.
Continuity of Empire: Assyria, Media, Persia. History of the Ancient Near East Monographs
 5, red. G. B. Lanfranchi, M. Roaf, R. Rollinger, Padova 2003.
 E.J. Sweeney, *The Ramessides, Medes, and Persians*, New York 2008.
 Euzebiusz z Cezarei, *Historia Kościelna*, tłum. ks. A. Lisiecki, Poznań 1924.
Evangelion Da-Mepharreshe: The Curetonian Version of the Four Gospels, red. F.C. Burkitt,
 t. 1 i 2, Cambridge 1902.
 F. Joannès, *Historia Mezopotamii w I. tysiącleciu przed Chrystusem*, tłum. S. Zawadzki,
 Poznań 2007.
 Herodotus, *The Histories*, transl. H. Carter, Book VII, New York 1958.
 I.S. Assemani, *Bibliotheca Orientalis*, t. 1, Rome 1719–1728.
 J. A. Montgomery, *The History of Yaballaha III*, New York 1927).
 J. Flawiusz, *Dawne dzieje Izraela*, tłum. Z. Kubiak, J. Radożycki, Warszawa 2001.
 J. Herrin, *The Formation of Christendom*, Princeton 1987.

- J.B. Chabot, *Histoire de Mar Jabalaha III, patriarche des Nestoriens (1281–1317), et du moine Rabban Çauama, Ambassadeur du roi Argoun en Occident (1287)*, Paris 1895.
- K. Altinisik, *5500 Years' Witnesses Syrians*, Istanbul 2012.
- K. Matveiev, *The Assyrians in the Soviet Union*, „Ethnologia Polona” 17 (1992), s. 71–79.
- M. Abdalla, *Asyryjska diaspora*, „Sprawy narodowościowe” 1 (1994) nr 4, s. 55–75.
- M. Gawlikowski, *Sztuka Syrii*, Warszawa 1976.
- M. Jastrow, *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature*, t. 1 i 2, London 1903.
- M. Moosa, *The Maronites in History*, Piscataway 2005.
- M. Popko, *Wschód starożytny a początki myśli europejskiej*, „Przegląd Orientalistyczny” 189–190 (1999), nr 1–2, s. 15–25.
- M. Potoczny, *Kościół dla wybranych? O specyfice indyjskich chrześcijan knānāya*, „Teologia i Człowiek” 28 (2014), nr 4, s. 237–257 (DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2014.068>)
- M. Potoczny, *Rodziny liturgiczne chrześcijańskiego Wschodu – panorama*, „Teologia i Człowiek” 25 (2014), nr 1, s. 165–185 (DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2014.009>).
- M. Rucki, *Modlitwa Pańska w kontekście mentalności żydowskich adresatów Ewangelii Mateusza*, Wrocław 2014.
- M. Sadowski, *Teologia arabskich chrześcijan. Novum czy déjà vu?*, „Teologia i Człowiek” 26 (2014), nr 2, s. 211–234 (DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2014.025>).
- M.C. Paczkowski, *Obecność chrześcijan wschodniosyryjskich (asyryjskich) na terytorium Ziemi Świętej na przestrzeni wieków*, w: *Niemuzułmańskie mniejszości Iraku*, red. M. Abdalla, Poznań 2008, s. 187–198.
- N.W. Pigulewska, *Kultura Syryjska we wczesnym średniowieczu*, Warszawa 1989.
- P. Siniscalco i in., *Starożytne Kościoły Wschodnie. Historia i literatura*, Kraków 2013.
- Ph. DeTerrazzi, *Asr as-Syrian ad-dahabi (Złoty wiek asyryjskich chrześcijan)*, Aleppo 1979.
- R. Donef, *Assyrians post-Nineveh: identity, fragmentation, conflict and survival (672 BC – 1920)*, Sydney 2012.
- R.S. Stafford, *The Tragedy of the Assyrians*, Piscataway 2006.
- S. Dolata, *Z Pekinu do Paryża: przebieg i znaczenie wyprawy Rabbana Bar Saumy i Rabbana Markosa na Zachód w XIII wieku*, praca licencjacka, Poznań 2012, s. 11–12.
- S. Hidal, *Evidence for Jewish Believers in the Syriac Fathers*, w: *Jewish Believers in Jesus*, red. O. Skarsaune, R. Hvalvik, Peabody 2007, s. 568–580.
- S. Parpola, *Assyrians after Assyria*, „Journal of Assyrian Academic Studies” 12 (1999), nr 2, s. 1–16.
- S. Parpola, *National and Ethnic Identity in the Neo-Assyrian Empire and Assyrian Identity in Post-Empire Times*, „Journal of Assyrian Academic Studies” 18 (2004), nr 2, s. 5–22.
- S.E. Fassberg, *Judeo-Aramaic*, w: *Handbook of Jewish Languages*, red. A.D. Rubin, L. Kahn, Leiden 2015, s. 64–108.
- The Monks of Kublai Khan Emperor of China*, transl. E.A. Wallis Budge, London 1928.

- The Oxford Handbook of Late Antiquity*, red. S.F. Johnson, New York 2012.
- The Seven Books of Arnobius Adversus Gentes*, transl. H. Bryce, H. Campbell, Edinburgh 1871.
- W.Ch. Emhardt, G.M. Lamsa, *The Oldest Christian People*, New York 1926.
- Zh. Yao, *A Diatessaronic Reading in the Chinese Nestorian Texts*, w: *Hidden Treasures and Intercultural Encounters*, red. D.W. Winkler, L. Tang, Berlin 2009.
- Р.И. Термен, *Отчет о поездке в санджак Хеккиари, Ванского вилайета, в 1907 году*, Тифлис 1910.

Strony internetowe

- Chronology of Catholic Dioceses: Afghanistan*, <http://www.katolsk.no/organisasjon/verden/chronology/afghanistan> dostęp (25.04.2016 r.)
- M. Abdalla, *Z dziejów chrześcijaństwa Mezopotamii*, „Magazyn Teologiczny Semper Reformanda” <http://www.magazyn.ekumenizm.pl/article.php?story=20040720132039288> (dostęp 25.04.2016 r.)
- P. BetBasoo, *Brief History of Assyrians*, <http://www.aina.org/brief.html> dostęp (12.04.2016 r.)
- P. BetBasoo, *Timeline of Assyrian History*, <http://www.aina.org/articles/toah.htm> (dostęp 12.04.2016 r.)
- Ph. Schaff, *The Diatessaron of Tatian*, <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf09.html> dostęp (12.04.2016 r.)
- S. Zaimov, *Iraqi Christians Risk Being Killed by ISIS as Church Leaders Debate Whether to Stay or Flee*, <http://english.ankawa.com/?p=17266> (dostęp 5.08.2016 r.)
- <http://www.hurriyetdailynews.com/worlds-largest-necropolis-in-turkeys-southeast.aspx?page-ID=238&n ID=101419&NewsCatID=375> (dostęp 3.08.2016 r.)
- http://www.nestorian.org/location_of_nestorian_bishops.html (dostęp 25.04.2016 r.)

